

УДК 398.5.087.6

DOI 10.58649/1694-8033-2023-2(114)-252-258

МУКАМБЕТОВА А.С., СУРАНАЛИЕВА К. К.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

МУКАМБЕТОВА А.С., СУРАНАЛИЕВА К.К.

КНУ им. Ж. Баласагына

MUKAMBETOVA A.S., SURANALIEVA K.K.

KNU J. Balasagyn

SPIN-код: 8995-3584

ORCID: 0009-0007-3618-4322,

SPIN-код: 2606-1556

АДИСТЕШТИРҮҮЧҮ ДИСЦИПЛИНАЛАР ЖАНА МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДЕ КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ИНТЕГРАЦИЯЛАНЫШЫ

ИНТЕГРАЦИЯ ПРОФИЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

INTEGRATION OF SPECIALIZED DISCIPLINES AND PROFESSIONAL
EDUCATION IN THE STATE LANGUAGE

Аннотация: Макалада Кыргызстан кесиптик билим берүүдө жарандык коомдун кызыкчылыктарын канаатандыруу максатында бир катар өлкөлөр менен, билим берүү жаатында тажрыйбаларын андаштырып жаткандыгы жана өнүгүү багытын көздөгөн кыргыз өлкөсүнүн мындай иштердин аткарылышы жөнүндө сөз болмокчу. Ошондуктан окутуунун мазмуну өлкөгө кандай инновациялык тишгінктөрдү алып келгени, кесиптик билим алган жарандар эмне утушка ээ болуп, өздөштүргөн билимин өлкөдөгө кайсы тармакты жаңылоого жумшаганы кызыгууну жаратпай койбойт.

Аннотация: В статье речь пойдет о том, что Кыргызстан в целях удовлетворения интересов гражданского общества в области профессионального образования проводит обмен опытом в области образования с рядом стран и осуществляет такую работу для Кыргызстана, направленную на развитие. Поэтому содержание обучения не перестает вызывать интерес к тому, какие инновационные концепции привнесли в страну, что выиграли граждане, получившие профессиональное образование, и какие области знаний они вложили в инновации в стране.

Abstract: The article will focus on the fact that Kyrgyzstan, in order to meet the interests of civil society in the field of professional education, exchanges experience in the field of education with a number of countries and carries out such work for Kyrgyzstan aimed at development. That is why, the content of the teaching does not stop to arouse interest in what innovative concepts have brought to the country, what citizens have won who have received professional education, and what areas of knowledge they have invested in innovation in the country.

Негизги сөздөр: интеграция, инновация, конкуренция, кредиттик технология, компетенция, жарандык коом, тажрыйба, адистик билим ж.б.

Ключевые слова: интеграция, инновации, конкуренция, кредитные технологии, компетенции, гражданское общество, опыт, специальное образование и т. д.

Keywords: integration, innovations, competition, credit technologies, competencies, civil society, experience, special education, etc.

Дүйнө жнзндө болуп жаткан билим берннннн интеграциясы Кыргызстанды өз кучагына алды. Билим берннннн сапаты боюнча көзгө даана көрннгөн иш жасап жибербесе да Кыргызстан кесиптик билим бернндө жарандык коомдун кызыкчылыктарын канаатандыруу максатында бир катар өлкөлөр менен студент алмашып, алардын билим бернн тажрыйбаларын андаштырып жатканын окуу жайдын өзднк сайттарынан билннгө болот. Өнннгн багытын көздөгөн кыргыз өлкөсн нчнн мындай иштердин аткарылышы мактоого арзыйт. Бирок анын мазмуну өлкөгө кандай инновациялык тншнннктөрдн алып келгени, андай шарттан пайдаланып, кесиптик билим алган жарандар эмне утушка ээ болуп, өздөштнргөн билимин өлкөдөгө кайсы тармакты жаңылоого жумшаганы кызыгууну жаратпай койбойт. Ырас жеке жаран нчнн сапаттуу кесиптик билим жетиштнн жашоонун негизи болсо, мамлекеттик деңгээлден алганда кесиптик билимдин туура берилиши элдин турмуш-тиричилигин ондоонун негизги жолу болуп берет. Экинчи жагы, кайсы өлкөдөн алынган кесиптик билим кыргыз турмушуна керектннлннгн бнтнп келген жарандардын элине кылган кызматынан көрннгө болот. Бул - жарандык коомдо билимди баалоонун негизги критерийи.

Тездик менен өзгөргөн замандын кызыкчылыгы кнн өткөн сайын жаңыланып, ар бир өлкө адам баласынын акылынан табылган жаңылыктарды өнднрншкө киргизип, пенде турмушун жеңилдетннннн ык-шарттарын ойлоп таап жаткан маалда билим берннннн миссиясы аны өздөштнргнн аркылуу кийинки муунга бакубат жашоо калтырууну көздөйт. Бул көптөгөн мамлекеттерди интеллектуалдык мнмкннчнлннгн боюнча атаандашуучулукка алып келди. Бир замандарда ар ким өз колунан жаралган буюмду базарга товар катары алып чыккан болсо, акыркы кылымдардагы илим-билимдин жетишкендиги ошол эле базарга акыл-эстин табылгасын – жаңы технологияларды, инновацияланган тншнннктөрдн, сенсордук башкаруудагы аппараттар менен роботторду чыгарып, жакшы жашоону тнзө алганы боюнча атаандашууга өттнт. Башкалардан кем болбой жашоо Кыргызстандык жарандардын ар биринин кыялында бар. Алгач кыргыздар адамдын акыл-эси жасаган андай буюм-тайымдарды ташып келип нйннө коюп алууну кааласа, кийинки мезгилдерде өздөрн жасап, коңшу мамлекеттердин рыногуна чыгаруу аракетин көрнп жатышат. Ошондой эле —кыргыз базары| атыккан бу жерден тиги жерге ташып, соода кылган чейрек кылымдык жашоонун кнн сайын алсырашы эл аралык конкуренцияга туруштук берннгө билим керектигин көрсөттн.

Ал билим окуу процессин жаңыга (кредиттик технологияга) которуу жолу менен ишке аша турганын днйнөлнк билим берннннн практикасы көрсөткөндөн кийин эски совет өлкөлөрнндөй эле Кыргызстан жаңы муундагы мамлекеттик стандарттарды кабыл алды. Бул баары ойдогудай болуп кетпеген кыргыз жергесиндеги кесиптик бернндө эмне жетишпей жнргөннн ачыкка чыгарды. Элдин турмушунун жакшыруусуна өбөлгө тнзгөн бул стандарттар менен иш жнргнзнн билим берннннн инновациялоо менен чектелбестен, кесиптик билим алууга болгон жарандык философияны да өзгөрттн, б. а. жогору жактан аныкталып, кааласаң да, каалабасаң да ушуну окуйсуң деген авторитардык көз карашты жоюп, аны керектөөчнннн адистикке койгон талаптарын жөнгө салуучу кубулуштарды —компетенция| деген тншнннк менен аныктады. Ал окутуудан алынчу натыйжаны ошол

кесипке эгедер жарандын эмгек рыногунда кардардын ишин сапаттуу аткаруучу процессте проблеманы чечнн деңгээлинен баалай турган кырдаалга жеткирди. Мунун өзн кесиптик билим бернн теория катары иштелип чыккан маалыматтардан турбастан, ошол кесип жөнгө салчу

турмуштук-социалдык муктаждыкты канааттандыруучу иш-билги жөндөмдөрдн (компетенцияны) калыптандыруудан көрннөөрнн окуу жайларга тншнндрө баштады. Аны өннккөн өлкөлөрднн мисалында көрсөтнп, днйнөлнк экономиканы кармап турууга жеткирген мындай кесиптик билим бернннннн жетишкен ийгиликтерин кыргыз жергесине колдонуунун

педагогикалык усулдардын, окутуунун ык-формаларын жана инновациялык технологияларды даяр тнрнндө (макети менен) сунуштады. Окутуу концепциясы даяр тнрнндө алынгандан кийин жергиликтнн элдин кесипке болгон кызыкчылыктар менен шайкеш келтирнннннн бир катар кыйынчылыктары бар ар бир окуу жайга көрсөтнн менен окутуу процессинде билим алууга келген ар бир жарандык керектөөснннн кызмат кылуу адистештирнннннн миссиясы экенин аныктады. Миссиянын сапаттуу ишке ашуусу окуу жайдын эмгек жамааты —сатыкка койгон рынок шартына ыңгайлашкан билимге көз каранды болушу кесиптик билим алууга келген жарандын керектөөснн канчалык каанааттандырып, ал жумуш берннчнннннн кызматын талап кылган деңгээлинде аткарышы менен өлчөннп жатат. Демек, окуу жай белгилнн кесипке ээ болоюн деп келген жаранды кесипкөй адистин форматында таанып, ушул дисциплиналарды окуса эмгек рыногунда конкуренцияга туруштук берген адис болот дечн окуу планын негизинде окутуп-тарбиялоо милдетин алат. Анын жолго коюлушуна ар бир окуу жай кылган иштерин коомчулукка жарыялоо аркылуу (пияр иретинде) жооп берип жатышат.

Азыркы учурда өздөрнннннн жасаган жумуштарын сайтына жайгаштырып, белгилнн жерде иштеген бннннннннннннн менен сыймыктанып, эл аралык долбоор аркылуу чет өлкөдө окуусун уланткан студенттерин жар салуу көпчнлнк окуу жайлар нчнн салттуу көрннннш болуп калды. Бир жагынан бул деле туурадыр, бирок ошол окуу жайлар өздөрн жарыялаган —кызмат көрсөтнннлөрн Кыргызстандын бардык жарандарынын кесипке болгон муктаждыгын канчалык деңгээлде аткарганына толук жооп бербейт. Буга Кыргызстандык жаштардын улам жыл өткөн сайын окууга болгон кызыкчылыгынын азайышы мисал болуп берет. Салыштырмалуу алсак, бир мезгилде миндеп окууга тапшыруучу абитуриенттер азыр жок, тескерисинче окуу жайдын эмгек коллективи жер кыдырып, кесип тандоого кызмат көрсөтннн иштерин кылып, кыялында эңсеген сандын көрсөткнчнн камсыздай албай келет. Себеби эмнеде, кырынан коюлган бул суроого өлкөдөгн окуу жайлардын аткарган жумуштарын салыштырып так жооп бернн кыйын, бирок алар сайттарына жайгаштырган маалыматтарын аккредитациянын талаптарына ылайыктап жооп бернннн болот. Окуу жайдын кайсынысын албайлы сайтта жайгашкан маалыматтардын көбн орус тилинде экенин көрөбнз, мунун өзн айылдан баштапкы билимди кыргызча алган жарандар нчнн маалыматтын жеткиликтннн эместигин ырастайт. Салыштыруу иретинде мурда СССРдин

курамында болгон өлкөлөрднн ушундай эле окуу жайларын жарыя кылган сайттарын караганда маалыматтын жергиликтнн жарандарга тншннннктнн болушу нчнн өздөрнннннн мамлекеттик тилинде бергенин көрөбнз. Алардын мындай аракетин окуу жайлардын өзннннн көп улуттуу калкына сапаттуу кесиптик билим бернн саясатын колдоп, республиканын ушул багыттагы миссиясын жетекчиликке алган жана жергиликтнн

шартта керектелгнчн адистиктерге тиешелнн билим бернннн инсанга багыттап окутууга бурганын айкындап турат. Адистик билимдин уюштурууну баалаган аккредитацияда деле ал негизги орундардын бирин ээлеген, б. а. кесиптик билим бернннн кызмат көрсөтннннн ийкемднн варианттарын колдонуу менен турмуштук керектөөдө тнзнлгөн проблемаларды сапаттуу чечнн болсо, жарандын көйгөйдн терең тншннннснн жана жеке жетишкендерин камсыздоо багытында жергиликтнн шарттагы проблемаларды студенттердин устаттарынын жетекчилигинде изилдөөнн (3.4.3. пункту) жнргнзннгө чакырат. Маселе жалпы болгону менен анын ар бир аймакка мннөзднн өзгөчөлннн бар экенин эсепке алсак, аны аралык тилде эмес, жергиликтнн элге тншнннктнн тилде нйрөтнн иштин майнаптуу аткарылышына толук жооп берннгө жол ачат. Көпчлннк өлкөлөр муну бир нече кылым мурда эле тншннгөн болсо, биздикилер муну дагы эле сезе элек.

Азыр днйнөлннк билим берннннн деңгээлине чыгуу аракетин көрнп жаткан маалда мындай суроонун коюлушу туура эместей сезилет. Бирок кандай билим болбосун жергиликтнн элдин кызыкчылыгын көздөө менен ал жердеги жашоо-турмушту жакшыртууга кызмат кылышы керектигин эске алганда, ал жарандардын баарына бирдей жетиш нчнн тншнннктнн тилде болуп, кесиптин ээсинен тышкары өлкөннн кайсы атуулу болбосун өз алдынча тааныша алуусуна мнмкннднк тнзннчн тншнннктөр менен берилишин да кесиптик билим бернн өз мойнуна алышы зарыл. Анткени коомчулукка сунушталган билим эмгек рыногунда товар катары кардардын муктаждыгын аткарып, тнрднн социалдык чөйрөдө кызмат көрсөтнндөн имиджге ээ болгондуктан, кийинки муундун ал кесипти жактыруусун жана адистиктин калк арасында кадыр-барк кнтнп —жашап калуусун да камсыздайт. Муну бизде мындан бир нече жыл мурда эле кадыры ташкындап, баары окугусу келген — юридикалык, экономикалык, ж. б. ушул сыяктуу адистиктердин ордуна компьютер боюнча кызматкерлерге суроо-талаптын жогорулашы айкындайт. Бул жөнөкөй мисал болгону менен жарандык коомдун ага карата керектөөсн жыл сайын жогорулап, анын кыргызча —тилин талап кыла баштаганы байкалат. Улам жыл өткөн сайын кийинки муундун компьютердик технология болгон көз карандылыгын кнчөшн эне тилин билбеген балдардын көбөйншннө алып келип, кыргыз коомчулугун кабатыр кылууда. Бннгннкн кнндө аны чечнн жеңил көрннгөнн менен улуттук билим берннннн бардык тармагын кучагына сиңирип бара жаткан бул проблеманы жоюу Мамлекеттик тил боюнча өлкө саясатын жаңы баскычка көтөрнн маселесин козгоп турат.

Адам баласынын жашоо-турмушун жакшырта турган кесиптерге Кыргызстан муктаж, мындай коомдук керектөөнн канааттандыруу нчнн зарыл болгон адистиктерди, ага тиешелнн маалыматтарды днйнөлннк билим системасынан алаары талашсыз. Мындай кабыл алуунун эки жолу бар экендиги баарыга белгилнн. Алардын биринчиси - өннккөн өлкөлөрдө ийгиликке жетннннн жолу катары өзнн көрсөтө алган билим бернн системасын инновациялоочу жол катары даяр тнрнндө көчнрнп келнн болсо, экинчиси - инсандын керектөөснн канчалык деңгээлде канааттандырышы мнмкнн экендигин жергиликтнн турмуш шартка карай аныктап, турмуштун ыргагына жараша модернизациялоонун зарылдыгы катары билим берннннн мазмунун өркнндөтнн менен кабылдайт. Бизде азыр биринчи жол активднн иштеп жатат. Баарын даяр тнрнндө алганыбыздан улам окуу стандарттары менен окуу пландары эл аралык талаптарга жооп берет, мында талаш жок. Бирок анын кыргыз мамлекетинин улуттук кызыкчылыгын канчалык аткарып жатканына келгенде өтө татаал маселелерди ачыкка чыгарат. Ырас,

даяр тнрндө алуу учурда окутуу иштерине жеңилдик тнзгөнн менен мындан чейрек же жарым кылымдан кийинки улуттун тагдырын ойлогондо Мамлекеттик тили жок көз алдыга элестейт. Ошондуктан кеч болуп кала электе кесиптик билим бернндөгн жарандарды адистештирннчн сабактардын кыргыз тилинде пайдалануу кесиптик лексикасын тнзнн зарылдыгы турат.

Муну ким жасайт дегендер чыгышы мнмкнн, анын эки жолу бар, бири тнздөн-тнз окуу процессине тиешелнн. Тактап айтканда, жаңы муундагы стандарттар кыргыз балдарын окуу процессине жөн гана катышуучу кылбастан, практикалык жактан турмуш менен тыгыз байланышта турган кесиптик билим алууда тикелей кызмат көрсөтннчн көнднмдөргө (компетенция) ээ болушун, ал көнднмдөр аркылуу жалпы адамзаттык баалуулуктарды өз жеринде жайылтуу мнмкннчнлнн арттырууга кам көрнп жатат. Даярды кабыл алганда көннп калган кыргыз коомчулугу зарыл болгон маселелерди өз алдынча чечннгө аракеттенбестен, башкаларда иштелген окуу материалдары аркылуу окуу процессин жабдып кырдаалдан чыкканы менен жергиликтнн тилде эркин баарлашуга, айрым иш-тажрыйбасынан жаралган байкоолорун илимий тншннктөрднн коштоосунда элеттик жарандарга тншннднрнн мнмкннчнлнннөн ажырап барат. Ага себеп окуу жайларда кесиптик билим берннннн туура эмес уюштурулушу болуп саналат, б. а. көпчнлнк окуу жайдын профессор-окутуучулары мамлекеттик тил саясатынын кызыкчылыгында турган инсанга багыттап окутуу концепциясын жетекчиликке албай, окутуунун жеңил формасы орус тилин тандаганында турат. Окутуунун технологиясын жаңылоо, окуу предметтери азыркы учурдун талабына ылайык келтирнн маселелеринде орус тилинин мнмкннчнлннн чоң, анткени интернет булактарында окуучу, же студенттердин бардык муктаждыктарына кызмат кыла тургандай кесиптик лексика иштелип чыккан. Аны эч өзгөртннчнз окуу процессине колдонууга окуу жай жол бергендиктен, өз алдынча изденнннн каалабаганга мындай тншннктн жеңилдеткен иштөө ыкмасы инсанга багыттап окутуу концепциясын көлөкөгө калтырат.

Нстнртөн караганда мунун анча деле мааниси жоктой сезилет, бирок проблеманын ушул багытка кеткен чейрек кылымдан кийинки абалды элестеткенде жнрөк ооруйт. Аны азыр өлкөдө жнрнп жаткан өзгөрннлөр менен өлчөгөндө кандай кырдаал болоору көз алдыга даана тартылат. Бул бнннннн кнндө расмий жерде кыргызча снйлөөгө кудурети жетпей бара жаткан муундун балдары эне тилинде өз оюн билдирмек турсун таптакыр снйлөбөй калаарын тншннднрөт. Өз кызыкчылыктарын так ажырата албаган кыргыз жарандары келечекте ушундай жашоо балдарын кннп турганын элестеткенде гана эртеңки кннднн тагдырын бнннн ойлоосу маанилнн. Ал азыр кесиптик билим алып адистешип жаткан муундун колунда элдин бир нече кылымдык керектөөсн турганын, анын ичинде кыргыздардын эне тилинин тагдыры бар экенин элестетнн керек. Ошондуктан учурда тнзнлгөн билим бернндө тнзнлгөн кыйынчылыктарды – силлабустар менен окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгууда кыргыз тилинин ролун көтөрннгө, кайсы кесипте болбосун адис оюн кыргызча тншннднрө алуусу нчнн кесиптик лексиканы биргелешип иштеп чыгууга, келечек муундун илимий базасын (орус тилине көз каранды кылбай) тнзнп, аны менен курстук жана дипломдук, магистрдик жана кандидаттык изилдөөлөрдн жнргнзннгө бардык кыргыз окумуштуулары Мамлекеттик тилди сактап калуу нчнн биригиши зарыл. Ал баарыбыз бир отуруп бнннрө койчу жумуш эместигин эгемендннлнктөн кийинки катаал жылдар көрсөтн. Аны эл аралык конкуренцияга туруштук бере тургандай иштеп чыкпаса, элдин коомдук-социалдык керектөөснн

канааттандыра албай четте калышы мүмкүн. Кыргыз элинин алдында жарандык милдети бардыгын тншнгөн ар бир Кыргызстандык профессор-окутуучулар аккредитацияга даярданган маалда өз кесибинде колдонуучу термин-тншннктердн кыргыз тилине которуп (жарандык милдетин жогору сезсе —Википедияга кыргызча жайгаштырып), аны инсанга багыттап окутуу концепциясын ишке ашыруу максатында аткарылчу жумуштардын алкагында эл аралык илимий терминдерди (азыр илимдин өннгншн менен мындай көрннгш бардык тармакта бар) элдин оозеки жана жазуу кептик керектөөснн жнргнзннчн каражат катарында снйлөө, текст тнзнн ык-эрежелеринде автордук ишмердннлгнн камсыздоо зарылдыгы турат. Бул кесиптик билим бернн иштерин жөнгө салууда гана маанирнн болбостон, өз адистиги боюнча илимдин практика менен байланышын Мамлекеттик тилде тнптөп, эл аралык антиплагиатка каршы туруу мүмкннчнлгнн жаратмак.

Азыр окуу жайларда кыргыз тилине окуган группалар жок, анын себебин сурай келгенде окуу жайдын жетекчилери так жооп бере алышпайт. Өзгөчө мындай мамиле кыргыз жаранынын кесипке болгон кызыкчылыгын аткарууда инсанга багыттап окутуу принциптерине каршы келип, аккредитациялоо учурунда жарандык укуктун тебеленип жатканын да ырастайт. Аккредитациялык иштерди өткөрнп жаткан көз карандысыз уюмдар өздөрн аткарып жаткан маалда көнгл бурушпаганы менен мамлекеттик жободо көрсөтнлгөн —студенттер тандап алган билим бернн траекториясы, ошондой эле академиялык мобилдннлнк программалары жана карьералык мүмкннчнлгнн (4.2.3. пункту) боюнча талаш чыккан жооп бериши керек болот. Демек кесиптик билим бернндө окутууну инновациялоо предметтик маалымат бернннн гана көздөбөстөн, эффективднн пикирлешнннн аткарууга тийиш. Мында келечекте белгилнн бир кесиптин ээси болгон студент (бнтрннчн) эрежелерди орус тилинде жөн эле кайталап коюуну эмес, ошол алган билими аркылуу Мамлекеттик тилде так жана таасирднн снйлөөсннө жетишнн да болуп саналат. Анда реалдуу турмушта кездешип жаткан ар кандай кырдаалда туура снйлөөгө, маданияттуу маскешннгө зарыл болгон көнднмдөрдн кесиптин спецификалык өзгөчөлнгннө ылайык эл тншннгөн сөз менен снйлөм жана текст куруу ишмердннлгнн адистештирннчн предметтердин мазмуну аркылуу калыптанышын (компетенцияга ээ болушун) аныктайт. Бул болсо адистештирннчн предметтердин мазмунун Мамлекеттик тилдин лексикалык базасында интеграциялоо керектигин көрсөтөт. Ал эми анын аткарылышы жарандык коомдун активдннлгнн менен окумуштуу-окутуучулардын адистик жоопкерчилигине жараша болот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

Осмонкулов А., Чыманов Ж. Кыргыз тилин окутуунун методикасы. Типтнн программа. Жогорку окуу жайларынын филология факультеттеринин окутуучулары, студенттери жана орто мектептин мугалимдери нчнн. – Б.: 2008, 3-бет

Байгазиев С., Рысбаев С. Педагогикалык тажрыйба: Изденнглөр жана табылгалар.- Фрунзе, 1989. – 107 б.

Байгазиев С. Окутуунун интерактивднн методу. - Бишкек, 2004, - 24 б.

Баяндина С.Ж. Функции языка в контексте современной лингвистической парадигме: Автореф. дис. док .фил. наук. 10.02.19. - Алматы, 2005.

Бекбоев И.Б., Ким.В.Л. Памятка автору школьного учебника КИО, 1999. – 16 б.

Бекбоев И. Жаңы муундагы келечек мектептин базалык мннөздөмөлөрн. // Эл агартуу, 1999, №3-4, - 3-15-беттер

Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу сабагынын негизги идеясы эмнеде? // Кут билим 2002, 11-декабрь